

Colofon

TMA 67, 2022
34ste jaargang
Prijs los nummer: €12,-

Het Tijdschrift voor *Mediterrane Archeologie* is een onafhankelijk tijdschrift dat aandacht besteedt aan actueel archeologisch onderzoek in de mediterrane wereld, in het bijzonder verricht vanuit Nederland en België. Bijdragen van lezers kunnen al dan niet verkort door de redactie worden geplaatst. TMA werkt met single blind peer review.

TMA verschijnt twee keer per jaar. Opgave kan schriftelijk of via onze website. Een abonnement kost €20,-. Studenten betalen €15,- (onder vermelding van studentnummer). Het abonnement loopt van 1 januari tot en met 31 december en wordt automatisch verlengd, tenzij een maand van tevoren schriftelijk is opgezegd.

Adres:
Tijdschrift voor *Mediterrane Archeologie*
Poststraat 6
9712 ER Groningen

Bankgegevens:
Stichting ter Ondersteuning Oudheidkundig Onderzoek
IBAN: NL14INGB0005859344
BIC: INGBNL2A

KvK: 41014777

TMA online:
– tijdschrift@mediterrane-archeologie.nl
– tijdschrift.mediterrane-archeologie.nl
– rug.academia.edu/TMATijdschriftvoorMediterraneArcheologie
– facebook.com/mediterranearcheologie

Redactie:
Jens Brinkers, Remco Bronkhorst, Danise van Hal, Sjoukje Kamphorst (hoofdredacteur), Rian Lenting, Yannick de Raaff, Sandra de Regt, Tanya Sieiro van der Beek, Caroline van Toor (hoofdredacteur), Robin van Vliet, Marcello de Vos, Renée de Vries.

Adviesraad:
Prof. dr. P.A.J. Attema (RUG)
Prof. dr. A.N. Brysbaert (NIA)
Prof. dr. G.J.M.L. Burgers (VU)
Prof. dr. R.F. Docter (UGent)
Prof. dr. J. Poblome (KULeuven)
Prof. dr. T.D. Stek (KNIR)
Prof. dr. A. Van Oyen (RU)
Prof. dr. M.J. Versluys (UL)
Dr. G.J.M. van Wijngaarden (UvA)

Ontwerp omslag: Siebe Boersma
Opmaak binnenwerk: Hannie Steegstra

TMA komt tot stand in samenwerking met Barkhuis Publishing, Eelde

ISSN 0922-3312
81999/SOOO

Inhoudsopgave

Artikelen

- De ¹⁴C-datering van de Santorini/Thera-eruptie
Hans van der Plicht & Michael Dee 1
- Chora and eschatia of the Greek apoikia Kroton (South Italy)
Anna-Elisa Stümpel & Peter Attema 9
- Niet alles wat blinkt is goud
De Seleucidische koning en zijn goud: weldaad of decadentie?
Pim Möhring 18
- Van leersnijders tot legerleiders
Beroepsidentiteit in grafepigrammen uit het Grieks-Romeinse Oosten
Caroline van Toor & Tamara Dijkstra 28

Recensies

- GUY D. MIDDLETON (ed.): *Collapse and transformation. The Late Bronze Age to Early Iron Age in the Aegean*
Jan Paul Crielaard 37
- L. VANCE WATROUS: *Minoan Crete. An Introduction*
Jan Driessen 40
- JACK L. DAVIS, with contributions by SHARON R. STOCKER: *A Greek State in Formation: The Origins of Civilization in Mycenaean Pylos*
Yannick de Raaff 42
- ARLETA KOWALEWSKA: *Bathhouses in Iudaea/Syria-Palaestina and Provincia Arabia from Herod the Great to the Umayyads*
Sadi Maréchal 45

Introducties op lopend onderzoek

- De doden dichtbij: grafrituelen in het Romeinse Nabije Oosten
Lidewijde de Jong 48

Introducties op lopend onderzoek (vervolg)

3DWorkSpace – an open science/interactive tool for
3D datasets

Jill Hilditch & Jitte Waagen 49

Sprekende Schilderingen

Laurien de Gelder & Vladimir Stissi 50

Catastrophe or just a drama:
dating the Minoan eruption of Thera

Pınar Erdil 51

Redactioneel

Voor u ligt TMA 67, waarin we u meenemen van de Griekse Bronstijd tot de Late Oudheid, van het eiland Thera in de Egeïsche Zee tot Syrië en Arabië, en van koolstofdateringen en landschapsarcheologie tot historische analyses. In dit redactioneel lichten we de verschillende bijdragen kort uit.

We beginnen op het eiland Thera, beter bekend onder de naam Santorini, met het artikel van *Hans van der Plicht & Michael Dee*. Het eiland is primair bekend van een grote vulkaanuitbarsting in de Griekse Bronstijd. De datering van deze uitbarsting is cruciaal voor de datering van archeologische lagen in een enorm omliggend gebied, maar er is onenigheid over de datering. De archeologische en natuurkundige dateringen komen namelijk niet met elkaar overeen. Van der Plicht & Dee leggen in hun artikel de natuurkundige kant van het verhaal uit.

Het tweede artikel brengt de lezer naar Kroton, een Griekse nederzetting in Calabrië (Italië). *Anna-Elisa Stümpel & Peter Attema* presenteren een landschapsanalyse om te laten zien hoe het omliggende gebied (*chora*) en het verder gelegen gebied (*eschatia*) van de stad (*asty*) zich hebben ontwikkeld tussen de achtste en vierde eeuw voor Christus. Met hun benadering van het landschap als een cultureel geheel (zowel de heiligdommen als de grafvelden als de huizen) laten ze zien dat een stad meer is dan alleen een nederzetting – waar traditioneel vaak op gefocust wordt.

De volgende bijdrage, van *Pim Möhring*, gaat over het gebruik van goud door de Seleucidische koning Antiochus IV vanuit het perspectief van de Griekse schrijver Polybius. Möhring bespreekt passages waarin Polybius het gedrag van Antiochus afkeurt, om vervolgens te laten zien dat diens gedrag voor een Hellenistische koning niet ongebruikelijk is en dat Polybius erg bevooroordeeld lijkt waar het op Antiochus aankomt.

In het vierde artikel verplaatsen we ons naar de regio die grofweg het hedendaagse Turkije en de Levant beslaat en belanden we hoofdzakelijk in de Romeinse tijd. *Caroline van Toor & Tamara Dijkstra* bespreken grafepigrammen (korte gedichten) die het beroep van de overledene noemen. Ze laten zien wat voor beroepen er voorbijkomen en bespreken vervolgens de epigrammen van handels- en ambachtslieden in meer detail – personen van wie hun grafschriften vaak de enige bestaande egodocumenten zijn.

In de recensies van *Jan Paul Crielaard*, *Jan Driessen* en *Yannick de Raaff* worden wederom onderwerpen uit de Griekse Late Bronstijd besproken. Ook is er een recensie over onderzoek naar Romeinse badhuizen in Israël-Palestina en westelijk Jordanië door *Sadi Maréchal*.

De introducties in dit nummer zijn weer heel gevarieerd. Er is een introductie op het project ‘De doden dichtbij’, over grafgebruiken en -rituelen in het Romeinse Oosten, van *Lidewijde de Jong*. *Jill Hilditch & Jitte Waagen* schrijven over de plannen van hun 3DWorkspace-project, en ten slotte is er nieuw onderzoek naar Griekse vazen in het Allard Pierson, door *Laurien de Gelder & Vladimir Stissi*. Eind januari is er in het museum een symposium over dit onderzoek. De introductie van *Pınar Erdil*, ten slotte, sluit mooi aan op het artikel van Van der Plicht & Dee waarmee we het nummer begonnen. Zij werkt aan een herziening van de chronologie in gebieden rondom het eiland Thera, om zo wellicht de archeologische datering aansluiting te laten vinden bij de natuurkundige datering.

Namens de redactie wensen we u veel leesplezier!

Sjoukje Kamphorst & Caroline van Toor

Taalhuis Amsterdam

Huis voor mediterrane talen

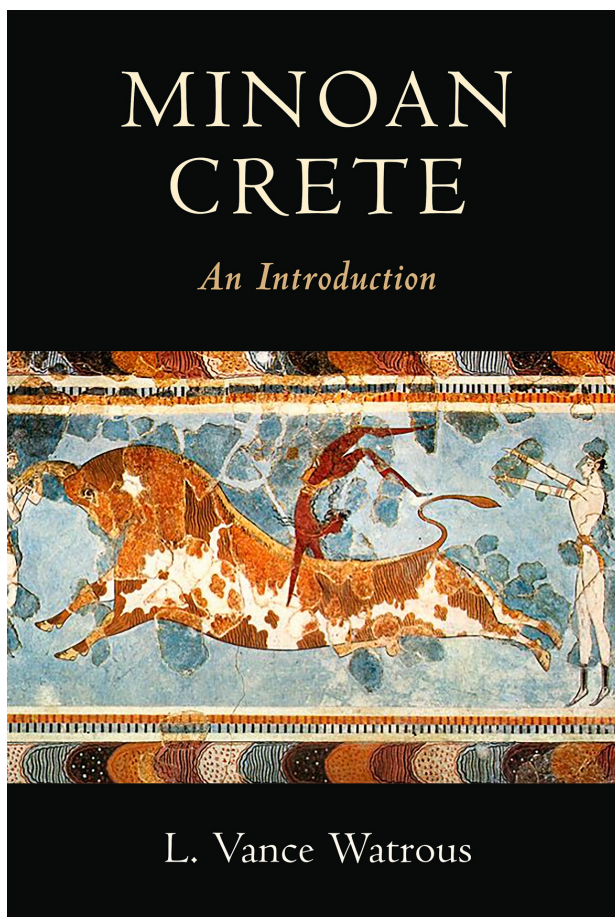
Arabisch | Catalaans
Farsi | Frans | Grieks | Hebreeuws
Italiaans | Latijn | Spaans | Turks
Engels | Nederlands

- Groeps cursussen en privées
- Online en op locatie in Amsterdam
- Taalreizen naar Griekenland, Italië en Egypte
- Culturele evenementen

www.taalhuisamsterdam.nl

info@taalhuisamsterdam.nl

+316 14303131

Minoan Crete. An Introduction

L. Vance Watrous

Cambridge University Press, Cambridge, 2021.

ISBN 9781108440493, £26,99.

De inleiding van het boek geeft onmiddellijk de intentie weer. Het boek is bedoeld als een culturele geschiedenis van Kreta in de Bronstijd, grotendeels gebaseerd op artistieke en archeologische bronnen. Daarnaast wil de auteur de beschaving van het eiland in haar oostmediterrane kader plaatsen en haar originaliteit benadrukken. Watrous laat de lezer ook onmiddellijk verstaan dat hij wars is van theoretische benaderingen, die hij als een soort tegenpool van zijn culturele geschiedenis beschouwt – een standpunt dat niet door iedereen gedeeld zal worden en dat overigens regelrecht ingaat tegen de hedendaagse ontwikkelingen in de Kretenzische archeologie. Watrous spreekt natuurlijk in de eerste plaats uit zijn lange ervaring als archeoloog op Kreta. Na als een van de eersten een intensieve survey uitgevoerd te hebben op de Lasithi-hoogvlakte in de jaren 70, was hij als aardewerkspecialist verbonden aan de opgravingen te Kommos en ondernam hij later ook surveys in het hinterland van Phaistos, Galatas en Gournia. Ten slotte leidde hij nog recentelijk een reeks opgravingen op deze laatste site en men had dus best een leuk boekje kunnen verwachten. Ik vrees echter dat noch de uitgever, noch de auteur, noch zijn publiek

gelukkig kan zijn met het resultaat dat hier voorligt. Cambridge University Press als uitgever laat zich duidelijk niet van zijn beste kant zien: verschillende illustraties zijn van erbarmelijke kwaliteit en het boek vertoont tal van andere redactionele slordigheden zoals schrijffouten en een wanordelijke bibliografie. Maar ook de auteur maakt zich schuldig aan het geven van verkeerde informatie en zijn publiek wordt geregeld op het verkeerde spoor gezet. Men mag zich dan ook de vraag stellen of, in een inleiding die ongetwijfeld in de eerste plaats voor een publiek van archeologiestudenten bestemd is, men niet een deel essentiële informatie mag verwachten, zoals bijvoorbeeld de inbreng van interdisciplinaire studies die tegenwoordig een groot aandeel hebben in onze nieuwe inzichten. Ik denk hierbij aan DNA, petrografie, isotopen, residu-analyses enzovoorts. Hierover wordt met geen woord gerept. En wat ongetwijfeld het meest storend is, is de afwezigheid van chronologische beschouwingen – de ruggengraat van de archeologie. Aardewerk wordt louter stilistisch-esthetisch behandeld en, behalve een korte verwijzing naar Evans' tripartite schema (p. 24), zoekt de aandachtige lezer tevergeefs naar een inleiding tot de dateringsproblematiek rond de uitbarsting van Santorini, of naar de discussie rond de verwoestingsdatum van het paleis van Knossos die de Lineair B-tabletten gestratificeerd zou hebben.

Wat wel tot uiting komt is de grote liefde van de auteur voor het eiland en de tekst is doorweven van kleine (niet altijd relevante) anekdotes. Bij tijd en wijle, en zeker bij de beschrijving van het natuurlijk milieu in hoofdstuk 1, leest het verhaal eerder als een soort aaneenrijging van persoonlijke memoires, of een toeristische brochure. Deze ietwat oubollige aanpak toont zich ook in hoofdstuk 2 waarin de mythologische achtergrond van het eiland uitgebreid aan bod komt. Doorheen zijn boek heeft de auteur moeite om uit deze mythologisch dwangbuis te ontsnappen. Maar er zijn nog andere hiaten. Men zoekt, bijvoorbeeld, tevergeefs naar verwijzingen naar archeologische opgravingen uit het laatste decennium zoals die van Zominthos, Chrysi, Papadiokampos, Mesorrachi, Kalo Chorafi, Livari, Sissi, Gaidourophas, Knossos-Anetaki, enzovoorts.¹ Verschillende van deze recente opgravingen hebben onze kennis over de diverse periodes van de Minoïsche beschaving serieus gewijzigd en het is dus zeker jammer dat er niet naar verwezen wordt. Verwijzingen naar niet-Angelsaksische literatuur zijn overigens ook zeldzaam.

De structuur van het werk doet bovendien de wenkbrauwen fronsen. Vanaf hoofdstuk 3 tot 6 krijgt men een overzicht van de belangrijkste culturele periodes tot de 15de eeuw, met een intermezzo-hoofdstuk over de buitenlandse betrekkingen. Hoofdstuk 7 en 8 behandelen dan respectievelijk religie en kunst maar mengen elementen uit de vroegere periodes met dingen die uit de rijpe Late Bronstijd dateren, een periode die pas in het latere hoofdstuk 9 aan bod komt. Dit zal zeker verwarring

veroorzaken omdat er chronologische sprongen van soms wel 500 jaar gemaakt worden en men dus onmogelijk relevante veranderingen in de materiële cultuur kan herkennen. De behandeling van de verschillende periodes is overigens erg ongelijk en dit is vooral pijnlijk wat de rijpere Late Bronstijd betreft.

Misschien toch nog een algemene opmerking op de inhoud. Na lezing kan ik niet anders dan constateren dat zijn betoog een verkapte versie is van de theorie dat de Minoïsche cultuur geïmporteerd was uit het Oostelijk Middellandse Zeegebied (*ex oriente lux*), ondanks zijn stellige bewering van het tegendeel. Hij zweert bij het concept dat Mary Helms in haar boek *Ulysses' Sail* uit 1988 verdedigde om zijn basishypothese – lokale leiders gebruikten hun kennis van het buitenland om hun eigen positie te legitimeren en te versterken – naar voren te schuiven. Dit verklaart zijn aandacht voor buitenlandse betrekkingen, omdat deze de basis voor zijn interpretatie van het algemene ontwikkelingsproces op het eiland onderbouwen (p. 65).² Tussen de lijnen door lees ik toch wel dat hij de Minoïsche paleizen als een soort flauw afkooksel van de oostmediterrane beschavingen beschouwt, maar al de argumenten die hij verder opsomt – architectuur, oriëntatie, centrale koer (hof), afwezigheid van koninklijke iconografie, de rol van vrouwen (p. 89, p. 167), enzovoorts – tonen duidelijk aan dat eventuele gelijkenissen louter oppervlakkig zijn.

Watrous, in wezen, blijft geloven in een historische koning Minos louter en alleen op basis van pseudo-verwijzingen naar het Nabije Oosten (bijvoorbeeld, wat

betreft het zogeheten hypogaeum te Knossos als koninklijk voorouderlijk graf aan de basis van de constructie van het paleis) en latere mythologie. Ik denk niet dat veel studenten gediend zullen zijn met een dergelijk reactionair en anachronistisch discours. Een pluspuntje: elk hoofdstuk is van een degelijke aparte bibliografie voorzien – het boek is in dit opzicht wel nuttig omdat geïnteresseerde lezers op deze manier zelf bronnenmateriaal kunnen zoeken en een oordeel kunnen vellen maar voor de rest is het betoog traditioneel, verouderd en onvolledig. Elke auteur heeft het recht om één visie van de Minoïsche beschaving naar voren te schuiven maar een introductie als deze had er ongetwijfeld baat bij gehad om diverse meningen voor te stellen, zodat de lezer, op basis van archeologische argumenten, de meest waarschijnlijke had kunnen kiezen. Een tegenvaller dus.

Jan Driessen,
UCLouvain

Eindnoten

- 1 Zie bijvoorbeeld Driessen, J. & Langohr, C. 2014, "Recent developments in the archaeology of Minoan Crete", *Pharos*, vol. 20, no. 1, pp. 75-115.
- 2 Helms, M. 1988, *Ulysses' sail. An ethnographic odyssey of power, knowledge, and geographical distance*, Princeton University Press, Princeton.